

Benyovszky, Krisztián

"Existuje postmoderna?" : maďarsko-slovensko-české reflexie

In: *Postmodernismus : smysl, funkce a výklad : (jazyk, literatura, kultura, politika)*. Pospíšil, Ivo (editor); Šaur, Josef (editor); Zelenková, Anna (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2012, pp. [13]-22

ISBN 978-80-210-5903-0

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133546>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Kristián BENYOVSKÝ

**„Existuje postmoderna?“
Maďarsko-slovensko-české reflexie**

„Postmoderna byla holčička, za kterou se na ulici všichni otáčeli. Holčičí jezulátko, jehož pohled vnášel do lidských srdcí jakýsi tajemný zmatek. Nebylo možné Postmodernu potkat a zapomenut na ni.“

(Jiří Kratochvíl: *Má láska, Postmoderno*)

Abstract:

The essay deals with the Eastern-European interpretations of postmodern literature. It compares studies from Hungarian, Slovak and Czech literary historical studies concerning a couple of topics, focusing rather on the differences than the similarities. It flashes light on what critical discussive positions have been formed towards postmodernism in the above mentioned three literary discourses, which Western theories have had the biggest approach shaping impact in this area, and refers to the issues of literary history periodization too. Finally it emphasizes the influence of post-communist social, political, and cultural conditions on the establishment of the particular aspect of Central-European literatures that deviate from Western models.

Keywords: postmodernity, postmodernism, post-communism, Hungarian, Slovak and Czech literature

Názov mojej prednášky je citát, preložený z maďarčiny do slovenčiny, ktorý sa stal súčasťou odborného textu aj o českej literatúre. V hre sú teda aspoň tri jazyky, tri národné literatúry a kultúry. Titulná otázka je výsledkom medzitextového a interkultúrneho posunu či prechodu. Bez znalosti kontextu zaiste pôsobí provokatívne, veď sponchyňuje opodstatnenosť našej konferencie. Je to také „postmoderné“ – začať prednášku o postmoderne citátom; dokonca takým, ktorý vyslovuje obavy o jej existencii. (Ku kontextu sa ešte dostanem.)

A pokračovať mottom je nemenej postmoderné, a to práve s citátom od Jiřího Kratochvíla, ktorý je hádam jediný český autor par excellence postmoderný, sám sa hlásiaci k tomuto smeru. Minipríbeh *Má láska, Postmoderno* je podobenstvo s ironickým podtextom, ktorý v rúchu kriminálnej poviedky rozpráva o historických skúsenostiach z obdobia komunistickej diktatúry. Na začiatku sa nám narátor zveruje o nečakanom stretnutí so svojou láskou z minulosti: „*Tak dlouhý čas mě dělil od té doby, kdy jsem se s ní naposledy viděl. Až jsem ji pak nečekaně znova potkal.*“ Potom reflektuje na pôvod jej zvláštneho mena: „*Nevím, kdo ji tenkrát tak pojmenoval a proč. Bylo to jedno z těch nesrozumitelných slov, v nichž jsme si libovali a přišli k nim bůhvíjak (a přišla k nám bůhvíjak).*“¹

Moje slová; stretnutie bolo aj pre mňa nečakané, dlhý čas som sa už totiž s postmodernou odborne nezaoberal a som na to teraz vyzvaný práve v Brne, v meste, kde sa aj Kratochvílov príbeh odohráva. Je to už viac ako desať rokov, keď sa mi slovo „postmoderna“ (ktorá prišla k nám bohvie ak) zdala byť ešte nezrozumiteľná či vágna, a preto som sa usiloval dozvedieť o nej čím viac. „Láska“ je prisilný výraz na charakteristiku môjho vzťahu k nej, skôr šlo o intenzívnu zvedavosť, ktorá však neskôr, po istý čas štúdia, už bola uspokojená. Možno aj preto má pre mňa táto konferencia istú nostalgickú príchuť.

Ale na čo vlastne myslíme, keď hovoríme o postmoderne? Čo sa vybaví v našom mentálnom slovníku, keď počujeme tento opotrebovaný, odborníkmi a laikmi rovnako „rozinterpretovaný“ výraz? Prirodzene to závisí hlavne od toho, ktoré odborné texty poznáme, názory ktorých teoretikov sme si osvojili a ktoré literárne a umelecké diela pokladáme za typicky či modelovo postmoderné. Skrátka: ktoré ideologémy a diskurzívne schémy formovali naše myslenie, hlavne našu naratívnu predstavivosť o postmoderne (ďaleko nie len z oblasti literárnej vedy, ale aj z filozofie, sociológie či politológie).

Dobre vieme, že existuje niekoľko rozprávání o vzniku, etapovitom formovaní a postupnom rozvetvení postmodernej literatúry, čo znamená, že vôbec nie je kon-

¹ KRATOCHVÍL, J.: *Má láska, Postmoderno*. Brno, Atlantis 1994. S. 113.

„Existuje postmoderna?“ Maďarsko-slovensko-české reflexie

sensus o tom, čo je (či bola?) vlastne postmoderna. Potvrzuje to aj výrok Ihaba Hassana, jedného z čelných predstaviteľov teórie postmodernity. Tento odborník egyptského pôvodu v roku 2000 napísal, že keby hlavných teoretikov postmodernity zavreli do jednej miestnosti (vrátane aj jeho), ani po týždni by nedospeli k dohode, čo sa týka definície pojmu „postmoderna“ – ba možno by sa objavila aj tenká riečka krvi na prahu dvier.² V takejto situácii sa akýkoľvek pokus o „harmonizujúci“ výklad literárnej postmodernity javí ako beznádejný, každá prípadná definícia môže mať iba parciálnu platnosť a je otázne, či takýto pokus môže priniesť ešte niečo nové. Skôr sa mi javí, že sme už vo fáze „vyčerpanosti“, všetko podstatné už bolo povedané a – opäť v duchu postmodernity – môžeme iba opakovať (citovať či parafrázovať) výroky smerodajných literátov a filozofov. Nie som si však istý, či to má nejaký zmysel.

Z komparatistického pohľadu je pre mňa oveľa zaujímavejšie sledovať, ako sa jednotlivé stredoeurópske literatúry stavali k otázke postmodernity a bližšie – ako týmto pojmom pracovala a pracuje súčasná maďarská, česká a slovenská literárna veda, t. j. aké markantné postoje sa v tejto súvislosti vykryštalizovali v diskurzívnom poli spomenutých troch literárnych systémov.³ Som si vedomý toho, že je fyzicky nemožné v rámci jednej štúdie spracovať všetky maďarské, slovenské a české odborné články, štúdie a monografie o postmoderne, ani vo forme odkazov či heslovitých komentárov. Moje reflexie sú preto iba vstupnou sondážou do problematiky, ktorá si kladie za cieľ podčiarknuť rozdiely a nie hľadať styčné body či bezpochybné jestvujúce korešpondencie. Ide o zámernú, metodologicky odôvodniteľnú jednostrannosť, ktorá síce nesie v sebe riziko skreslenia skutočného stavu, vďaka istému nadhľadu však môže zviditeľniť niektoré tendencie interpretačnej dynamiky skúmaného javu.

Začnem **maďarskou literatúrou** a zároveň sa vraciam k provokatívnemu citátu. V roku 2003 sa v Debrecíne konala konferencia s názvom *Existuje postmoderna?* Zúčastnilo sa na ňom niekoľko prominentných osobností z rôznych vedných odborov, ktorí sa už aj predtým vyjadrili k otázke postmodernity a postmodernizmu v literatúre, kultúre, filozofii, historiografii či v architektúre. Okrem nich mali príhovor aj dvaja spisovatelia (László Garaczi, Lajos Parti Nagy), literárnu kritikou často priradení k tomuto prúdu tvorby. Hoci netreba preceňovať význam jedného vedeckého podujatia a na základe toho dôjsť k zovšeobecňujúcim zisteniam, predsa je symptomatické, že istá časť odbornej verejnosti už pred 7 rokmi

² HASSAN, I.: *From Postmodernism to Postmodernity: the Local/Global Context*. Štúdia vyšla dvakrát [Artspace (Sydney), Critical Issues Series No. 3 (2000) and *Philosophy and Literature* 25, 1 (Spring 2001)] a je dostupná aj na internete: http://www.ihabhassan.com/postmodernism_to_postmodernity.htm

³ Nebudem sa zaoberať neodborným, t. j. povrchným a predpojatým používaním termínu (*postmoderna* ako hanlivý výraz), ktorý prameni predovšetkým z neznalosti dnes už kanonických diel svetovej literárnej tvorby a teoretických prác o postmoderne.

dospela k spochybneniu celého postmoderného projektu. Ale nerobme predčasné závery. Radšej sa zamyslime nad tým, na čo sa vlastne vzťahuje otázka.

Tým, že sa pýtame na bytie alebo nebytie niečoho, zároveň už v istom zmysle potvrdzujeme jeho existenciu, aspoň jazykovo, keďže rečový akt *pýtania sa* to urobí za nás, obdarúva daný objekt imaginárnym bytím. Postmoderna natoľko existuje, nakoľko sa o nej píše, diskutuje (pro a kontra) a nakoľko je schopná plniť funkciu opisného a interpretačného teoretického pojmu. V tomto zmysle postmoderna nepochybnne existuje, je v „obehu“ už aspoň štyridsať rokov. Otázne však zostáva, či môže byť užitočným termínom pri rozbere umeleckých textov a najmä pri charakteristike istého literárnohistorického obdobia, dobového štýlu či stavu kultúry – vzhľadom na nejednotnosť a difúznosť jej výkladu.

V prednáškach, ktoré odzneli na spomenutej konferencii, možno vyčleniť tri základné postoje, ktoré boli prítomné aj predtým a charakterizujú aj súčasný diskurz o postmoderne v maďarskej literárnej vede:

1. Postmoderna nie je novou, samostatnou etapou vo vývine literatúry, ale iba súčasťou, pokračovaním moderny, jej kritickou sebareflexiou. Tohto názoru je Ágnes Heller, podľa ktorej moderna sa neskončila, došlo iba k zmene perspektívy, čo nám poskytuje iný, nový pohľad na stav spoločnosti a kultúry. Najmarkantnejším znakom toho, čo sa nazýva postmodernou, je podľa filozofky *detotalizujúca perspektíva*. Postmoderná perspektíva v literatúre a v umení všeobecne pôsobila oslobodzujúco: neuviedla nový štýl do umenia, ale otvorila cestu všetkým štýlom.⁴ Z pohľadu postmodernej perspektívy každé umelecké obdobie, hnutie či umelecký smer a prúd je rovnocenný. Estetická pôsobnosť nezávisí od datovania: prijatie alebo odmietnutie akéhokoľvek literárneho, hudobného, výtvarného či architektonického diela nezávisí od toho, v ktorom storočí vzniklo a ku ktorému dobovému štýlu bolo priradované. Vzťahuje sa to aj na tvorbu: „*Všetko je možné robiť, čo už v minulosti bolo robené: je možné maľovať figuratívne, naturalistickým či realistickým štýlom, ale rovnako aj abstraktne alebo minimalisticky. V literatúre a v maľbe je čoraz rozšírenejší palimpsest. Je možné skladať symfóniu a operu takisto, ako elektronickú hudbu na počítači (...) Všetko je dovolené, len aby to fungovalo.*“⁵

Ďalším charakteristickým znakom postmodernej perspektívy je podľa Heller detotalizácia pojmu „UMENIA“, ktoré vzniklo v období osvietenstva a nárokovalo si univerzálnu platnosť. Pre modernistov mala kľúčovú úlohu nie preto – ako poznamenáva autorka –, že bola samozrejماً (19. storočie), ale preto, lebo už stratila svoju samozrejmosť a kritériá umenia a umeleckosti sa problematizovali. „*Modernisti hovorili o autonómii umenia, kým z postmodernej perspektívy ide skôr o osamostatňovanie rôznych umení.*“⁶

⁴ HELLER, Á.: *Mi a posztmodern – húsz év után*. Alföld, 2003. Č. 2. S. 9.

⁵ HELLER, Á.: *Mi a posztmodern – húsz év után...* S. 11.

⁶ I. m.

„Existuje postmoderna?“ Maďarsko-slovensko-české reflexie

2. Pravidelne sa objavuje aj názor, že mnohé charakteristické tvorivé postupy postmodernizmu majú pôvod v neoavantgardistických experimentoch a teória ich vyvlastnila a neprávom pridělila postmoderne, ktorá sa tak pýši cudzím perim. Takýto postoj zastával na debrecínskej konferencii Endre Szkárosi, ktorý okrem iného kritizoval prednášku Magdolny Jákfalvy o postmodernej dráme. Ako poznamenáva, v prednáške figurujúce mená pripomenuli par excellence avantgardné programy a životné diela, „ku ktorým na dnes už očividne vyprázdnený pojem postmodernej vystiera svoje tykadlá“. ⁷ Svoj názor sumarizoval nasledovne: „To, o čom toľko hovorili v uplynulých desaťročiach, aj vtedy bude existovať, ak predtým neexistovalo. Navrhujem, aby sme sa dohodli na tom, že postmoderna – ak existovala – bola iba jedna fáza, krátky flirt v období moderny. (...) Moderna ide ďalej.“ ⁸

3. Najvplyvnejším propagátorom postmodernej ako novej, samostatnej kultúrnej, literárnohistorickej a teoretickej paradigmy je nepochybne Ernő Kulcsár Szabó, ktorý ako germanista vo svojich prácach zužitkoval najmä poznatky filozofickej (M. Heidegger, H-G. Gadamer) a literárnej hermeneutiky (H. R. Jauss) a všetky ostatné teórie (postštrukturalizmus, dekonštrukcia, cultural studies, intermedialita atď.) prijímal a reflektoval cez tento filter. Jeho prevratné *Dejiny maďarskej literatúry 1945 – 1991* (1993) ⁹ prichádzajú s koncepciou štvorfázového modelu moderny, ¹⁰ ktorý autor prevzal od Jaussa a aplikoval ho na maďarskú literatúru. Podľa neho na základe semiotických, poetických a filozofických kritérií v dejinách literatúry 20. storočia možno vyčleniť štyri etapy: klasickú modernu (symbolizmus, impresionizmus a secesia), avantgardu, neskorú či druhú modernu (od medzivojnového obdobia do 60. rokov) a postmodernu. Každá sa vyznačuje osobitnou koncepciou umeleckého znaku, poetického jazyka a spôsobu štylizácie autorského subjektu. Treba poznamenať, že ide o najrozšírenejšiu literárnohistorickú naratívu moderny v súčasnosti, o čom svedčí aj fakt, že od jej vplyvu sa nevedeli vymaniť ani tie práce, ktoré sa usilovali o jej korekciu. Ako príklad možno uviesť vysokoškolskú učebnicu Zoltána Németha *A magyar irodalom története 1945 – 2009* (Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 2009). Németh chápe postmodernu už diferencovanejšie, v jej rámci rozlišuje tri tendencie, prúdy či varianty (skorá, referenciálna a antropologicko-tranzitívna postmoderna), periodizácia a poeticko-štylistická charakteristika literatúry 20. storočia sa však nesie v duchu Ernő Kulcsár Szabóa.

4. Niektorí odborníci už koncom 90. rokov zaregistrovali koniec literárnej postmodernej. Vyhlásili ju za uzavretú etapu historického vývinu a hovorili o návrate

⁷ SZKÁROSI, E.: *Nem-e van-e nem posztmodern sem (is)?* Alföld, 2003. Č. 2. S. 84.

⁸ SZKÁROSI, E.: *Nem-e van-e nem posztmodern sem (is)?*... S. 85.

⁹ KULCSÁR SZABÓ, E.: *A magyar irodalom története 1945 – 1991*. Budapest, Argumentum Kiadó 1993.

¹⁰ V slovenskom preklade je dostupná jeho teoretická štúdia *Az irodalmi modernség történeti integratív értelmezhetősége*: Text. Revue pre humanitné vedy, 1994, č. 3 – 4, s. 58 – 73.

k tradičnejším formám umeleckej výpovede. V tomto zmysle sa v roku 1998 vyjadril Péter Krasztev, a to práve v súvislosti s politicko-spoločenským a umeleckým dianím v Strednej a Východnej Európe. „*Postmoderna urobila svoje, vytvorila svoje významné diela, ako ostatné smery, ale nemohla sa stať samou Literatúrou, nemohla vytvoriť večne platný kánon, veď bolo by to proti jej povahe.*“¹¹

Najvýznamnejšiu úlohu v **slovenskej** (a sčasti aj českej)¹² **receptii** a následnej aplikácii postmodernity zohral Tibor Žilka. Nielen ako autor, ale aj ako organizátor vedeckých podujatí a redaktor kolektívnych publikácií. Jeho teoretické a interpretačné štúdie z tejto oblasti sú dostatočne známe, a preto stačí, ak na tomto mieste odkážeme iba na monografické spracovania problematiky.¹³ Žilkovi šlo predovšetkým o poetiku a štylistiku postmoderného prozaického textu, o odkrytie jeho tematických, naratívnych a jazykových charakteristík (intertextualita, palimpsestovosť, paródia, travestia, irónia, štylistická polifónia atď.), pričom sa usiloval o konfrontáciu žánrových, vývinových a typologických modelov západnej a stredo európskej (v rámci toho predovšetkým slovenskej) literárnej tvorby. V poslednom desaťročí sa jeho záujem rozšíril na otázky filmovej adaptácie moderných a postmoderných umeleckých textov.

Pri periodizácii slovenskej postmodernity vychádza Žilka z literárnohistorickej koncepcie D. Fokkemu. Holandský komparatista – odkazom na práce Gerharda Hoffmana – opisuje literatúru 20. storočia ako príbeh od moderny cez existencializmus k postmoderne,¹⁴ pričom dôležitú úlohu pripisuje americkej literárnej receptii Sartreových a Camusových diel (J. Barth, D. Barthelme, R. Coover, J. Hawkes). Stredná perióda sa chápe ako prechodné obdobie, ktoré má, resp. už anticipuje isté znaky postmodernity. V nadväznosti na túto myšlienku hovorí aj Žilka o *existenciálnej podobe* postmodernity v slovenskej a českej literatúre, ktorú podľa neho reprezentujú diela D. Tatarku, R. Slobodu, J. Johanidesa, D. Duška na jednej a L. Vaculíka, M. Kunderu a B. Hrabala na druhej strane.¹⁵ Neskôr svoj výklad upresňuje v tom zmysle, že existenciálna próza „*iba predznamenáva vznik postmo-*

¹¹ KRASZTEV, P.: *A téma halála. A posztmodern utáni prózáról Közép- és Kelet-Európában.* Helikon, 1998. Č. 3. S. 353.

¹² „...soustavnější tuzemskou reflexi postmodernistické problematiky do značné míry suplovaly (a v podstatě stále ještě nahrazují) texty slovenských literárních vědců (především Tibora Žilky).“ Machala, L.: *Literární bludiště. Bilance polistopadové prózy.* Praha, Brána 2001. S. 47.

¹³ ŽILKA, T.: *Text a posttext* (1995), *Postmoderná semiotika textu* (2000), *(Post)moderná literatúra a film* (2006). Všetky tri monografie vyšli ako publikácie Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

¹⁴ FOKKEMA, D.: *The Logic of Succession: Modernism, Existentialism, Postmodernism. Any Questions?* In: Žilka, T. (red.): *Tracing Literary Postmodernism.* Nitra, UKF v Nitre 1998. S. 11 – 23.

¹⁵ ŽILKA, T.: *Existenciálna a palimpsestová próza.* In: Žilka, T. (red.): *Od moderny k postmoderne.* Nitra, UKF v Nitre 1997. S. 71.

„Existuje postmoderna?“ Maďarsko-slovensko-české reflexie

derny, vzniká v prechodnom období“.¹⁶ A táto jej dvojitvárnosť sa v slovenských pomeroch najmarkantnejšie prejavuje v tvorbe D. Tatarku.¹⁷ Druhý typ – ale mohli by sme to nazvať aj „tvrdým jadrom“ – postmoderny je tzv. *palimpsestová* próza, založená na rôznych, prevažne ironizujúco či parodizujúco deštruktívnych postupoch intertextuálneho nadväzovania a prepisu (rewriting).

Sústavnejšie sa s postmodernou zaoberal (a zaoberá) aj Viliam Marčok, dôraz však kladie na širšie spoločensko-kultúrne súvislosti, na zmeny v literárnom živote po novembri 1989. Vo svojich *Dejinách slovenskej literatúry* píše o „postmodernizácii literárneho diania“¹⁸ a o postmodernej literárnej situácii, ktorá stojí „na princípe úplnej otvorenosti voči úsiliam individua o svoju maximálne možnú nezávislosť a dôstojnosť“.¹⁹ Zdôrazňuje pluralitu, inakosť a dynamickosť literárnej postmoderny. O jej budúcnosti sa vyjadruje v tom zmysle, že postmoderna „najpravdepodobnejšie zostane len okrajovou exkluzívnou tendenciou, ako v minulosti symbolizmus, poetizmus, nadrealizmus či konkretizmus...“²⁰ Charakteristické znaky postmodernej textuality potom analyzoval v zbierke štúdií *V poschodovom labyrinte*. Začnúc od materiálnych ukazovateľov kníh (formát, typografia) a intermedialných súvislostí literárnej tvorby cez rôzne spôsoby štylizácie autor(stv)a, tematické preferencie, anti-žánrové a anti-literárne tendencie, intertextualitu až k zmenám v štýle literárneho vyjadrovania. Na rozdiel od Žilku znaky postmoderny dokazuje nielen na prozaických, ale aj na lyrických a dramatických textoch. Čo sa týka prózy, prvé prejavy postmoderny v slovenskej literatúre registruje v dielach zo šesťdesiatych rokov, ktoré parodizujú postupy a konvencie dokumentárnych žánrov. V tomto ohľade za iniciátora pokladá P. Hrízu (*Dokumenty o výhladoch*, 1966).²¹ Je zaujímavé, že výraz *palimpsest(ovosť)* používa, nie však na označenie typu či fázy postmoderny, ale na opis medzitextových stratégií diel; s existenciálnou prózou ako prechodným fenoménom však neráta.

Žilkova a Marčokova aktivita zaiste prispela k tomu, že sa v slovníku slovenskej literárnej vedy pojem „postmoderna“ a „postmodernizmus“ – napriek istým výhradám v počiatočnej fáze jej kritickej recepcie – relatívne pevne udomácnil a v súčasnosti sa používa slobodnejšie a prirodzenejšie, než povedzme v českom literárnovednom diskurze. Možno to dokázať na príklade *Dejín slovenskej literatúry II.* od Imricha Sedláka a kol. Dočítame sa v nich o tom, že diela P. Vilikovského, P. Hrízu, R. Slobodu a D. Mitanu „vytvárali predpolie na sústre-

¹⁶ V anglickej verzii už *typ* je zastúpený termínom *fáza* („two phases of postmodernism“):

In: Žilka, T. (red.): *Existential and Palimpsestic Prose*. Nitra, UKF v Nitre 1998. S. 23.

¹⁷ ŽILKA, T.: *Existenciálna a palimpsestová próza*... S. 75.

¹⁸ MARČOK, V. a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava, LIC 2004. S. 58.

¹⁹ MARČOK, V. a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry III*... S. 59.

²⁰ MARČOK, V. a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry III*... S. 65.

²¹ MARČOK, V.: *V poschodovom labyrinte*. Bratislava, LIC 2010. S. 128 – 129.

denejší nástup postmodernizmu“.²² V súvislosti s prozaickou tvorbou Martina Bútoru sa spomína inšpirácia postmodernizmom.²³ *Zjavenie* (2005) od Dušana Mitanu je označené za „vyvrcholenie postmodernistických tendencií v slovenskej próze“,²⁴ a nájdeme aj odkaz na príbuznosť slovenskej feministickej literatúry a postmoderny.²⁵

V **českej** literárnovednej reflexii postmoderny, aspoň čo sa týka prozaickej tvorby „polistopadové éry“, je zjavná väčšia zdržanlivosť a opatrnosť ako u slovenských kolegov. Nejednen literárny historik či kritik používa(l) termín v úvodzovkách alebo namiesto neho sa radšej uchýľuje k rôznym synonymám (napr. fantaskní, imaginatívni, metafyzický, experimentálni). Vidieť za tým hlavne obavu oživenia nežiaducich konotácií, ktoré vyplývajú z rozporuplného výkladu a príliš voľného používania slova „postmoderna“, „postmoderný“. Z rovnakého dôvodu odmieta literárnovednú „kolónku“ postmoderny nejednen spisovateľ, aj taký, ktorý bol, resp. je kritikmi často priradený k tomuto prúdu tvorby.²⁶

Na túto skutočnosť upozorňuje aj najlepší znalec románov tohto obdobia Lubomír Machala v monografii *Literární bludiště* –, a to v kapitole s názvom *Otazníky kolem postmoderny*.²⁷ V jednej kratšej štúdií ako dôvod týchto „otáznikov“ uvádza fakt, že „*tento termín, třebaže v mnoha případech asi neadekvátnější, se módním a nepoučeným nadužíváním stal příliš vágním a získal lehce pejorativní nádech*“.²⁸ O rok neskôr vychádza súbor štúdií Vladimíra Novotného *Mezi moderností a postmoderností*. Autor hneď v úvodnej kapitole poznamenáva, že „*podstatná část soudobého literárněteoretického bádání zůstává k problematice postmodernismu v české literatuře 90. let relativně zdrženlivá. Tudíž se k postmoderně jako určující tvůrčí filosofii na rozhraní druhého a třetího tisíciletí vysloveně přihlašují (byť nejednou s nemalými výhradami) pouze ojedinelí tvůrci*...“.²⁹

Bolo by však mylné tvrdiť, že opisné či hodnotiace výrazy *postmoderna*, *postmoderný* úplne chýbajú z literárnovednej reflexie českej literatúry. Sú autori, ktorí ich používajú, no ich aplikácia ani v týchto prípadoch nebýva mechanická. Zohľadňujú sa rozdiely medzi západným a stredoeurópskym variantom postmoderny

²² SEDLÁK, I. a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava, LIC – Matica slovenská 2009. S. 551.

²³ SEDLÁK, I. a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry II*.... S. 558.

²⁴ SEDLÁK, I. a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry II*.... S. 557.

²⁵ SEDLÁK, I. a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry II*.... S. 573.

²⁶ Naposledy to bol Michal Ajvaz. Pozri k tomu rozhovor s autorom v časopise Host (2011, č. 5) <http://www.casopis.hostbrno.cz/cs/archiv/2011/5-2011/jednotny-sum-byti>.

²⁷ MACHALA, L.: *Literární bludiště*... S. 47.

²⁸ MACHALA, L.: *Česká próza na konci tisíciletí*. In: Česká literatura na konci tisíciletí II. Příspěvky z 2. kongresu světové literárněvědné bohemistiky. Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR 2001. S. 787.

²⁹ NOVOTNÝ, V.: *Mezi moderností a postmoderností. Úvahy o typologii české prózy z konce tisíciletí*. Praha, Cherm 2002. S. 9.

„Existuje postmoderna?“ Maďarsko-slovensko-české reflexie

a berie sa ohľad aj na osobitosti vývoja a aktuálnej situácie českej literatúry. Príkladom môže byť prístup Aleša Hamana, ktorý hoci prevzal od Petra V. Zimu typológiu štyroch modelov postmoderného románu³⁰ a aplikoval ju na české pomery, vzápätí však upozornil aj na niektoré svojbytné tendencie domácej tvorby. Poukázal na to, že v súčasnej českej próze existujú okrem línie autobiografickej a fantastickej aj „*také fiktivní díla, v nichž vypravěči nerezignovali na příběhy a jejich pravděpodobnost. Pole této produkce, řazené někdy k tzv. midkultuře, je rozrůzněno generačně i kvalitativně; najdeme tu díla autorů starších (Klíma, Kohout, Stránský, Kantůrková) i spisovatele mladší (Třešňák, Šabach, Pekárková, F. Topol). Jedni vycházejí z apriorních ideových konceptů (Stránský, Kohout, Klíma), jiní z osobních zkušeností (Kantůrková), jiní z pozic sociálně nonkonformních (Třešňák, Pekárková)*“.³¹

Už z tejto krátkej, vstupnej konfrontácie troch literatúr a literárnovedných diskurzov vyplýva **niekoľko ponaučení**, ktoré potom bude potrebné vziať do úvahy pri pokračovaní porovnávacieho výskumu maďarskej, slovenskej a českej postmodernity.

Najdiferencovanejší prístup k otázkam postmodernity je badateľný v maďarskej literárnej vede, z čoho pramení potom aj ostrejšia vyhranenosť postojov a názorov.³² Najzdržanlivejšia v recepcii západných postmoderných teorém sa zdá byť česká literárna scéna, a preto je v tvorení nového pojmoslovia najviac inventívna, kým tá slovenská vyniká operatívnym prístupom a bezproblémovejším udomácňovaním prevzatých klasifikačných modelov.

V tom, ktoré sú charakteristické znaky postmoderného textu, nie sú hmatateľné rozdiely medzi porovnávanými stranami, odlišujú sa však v periodizácii a v typologizácii smeru. Tento nesúlad je prirodzený, pretože korení v svojbytnosti domáceho literárneho vývinu, treba však upozorniť aj na skutočnosť, že v každom prípade ide o aplikáciu inej západnej referenčnej teórie (Jauss, Fokkema, Zima). V tejto súvislosti sú na zväženie slová Mihálya Szegegy-Maszáka, podľa ktorého „*prijať myšlienku postmodernej literatúry, ktorá sa narodila na Západe a ktorú*

³⁰ „1. Text jako radikální řečový experiment, jenž je čtenáři nabízen jako kontingentní a partikulární konstrukt s hravě kritickým záměrem (Butor, Robbe-Grillet, Calvino, Pynchon ad.) 2. Čtivý, neorealistický, neoromantický či neomodernistický text s konvenčními vyprávěcími vzorci (dodejme ovšem: ironicky denuncující pseudoreferenčnost svého fiktivního světa, A. H.) (Eco, Fowles ad.) 3. Ideologicko-utopický text nových (feministických, ekologických) hnutí. 4. Text destruktivní subverzivní revolty (T. Bernhard aj.)“
Haman, A.: *Postmoderna v české próze 1990–2000 a nedůvěra k příběhu*. In: Haman, A.: *Literatura v průsečíku pohledů*. Praha, ARSCI 2003. S. 148 – 149.

³¹ HAMAN, A.: *Postmoderna v české próze 1990–2000 a nedůvěra k příběhu*. . . S. 153.

³² Časopis *Korunk* vydalo tematické číslo (2006, č. 6) s nemenej problematizujúcim názvom: *Poszt? Modern?* Tu uverejnené štúdie tiež vynikajú odbornou rozhladenosťou a kritickým a diferencovaným prístupom k otázkam postmodernity.

neskôr prijal zvyšok sveta, možno nie je najrozumnejšie“, pretože „spoločnosť v krajinách bývalého východného bloku [je] taká rozdielna, že všetky zovšeobecnenia sú riskantné“.³³

K rozkvetu postmodernizmu vo všetkých literatúrach bývalého sovietskeho bloku (vrátane aj ruskej³⁴) dochádza až v deväťdesiatych rokoch, t. j. v posttotalitnom období. Nie je však najvhodnejšie označiť historickú periódu po roku 1989 za „postmodernú“. A je rovnako diskutabilné hovoriť o „postmodernizácii“ tohto obdobia alebo o „postmodernej situácii“³⁵ v literatúre. Postmodernizmus totiž nie je dominantným dobovým štýlom týchto rokov, je iba jedným z paralelne existujúcich mnohých poetík, a preto výrazy „obdobie postmoderny“ alebo „literatúra v postmodernom období“ sú, resp. môžu byť mätúcimi synekdochami, ktoré nadradujú časť celku. *Postmoderna* tým získava natoľko všeobecný význam, že to už hraničí s vágnosťou výrazu, čo vážne ohrozuje jej odbornú použiteľnosť.

Svoju úvahu uzavieram (ako sa v tomto kontexte patrí) tiež citátom. Ide o myšlienky maďarského komparatistu-bohemistu Endre Bojtára, ktorý ešte koncom osemdesiatych rokov charakterizoval rozdiely medzi západnou a stredovýchodnou podobou postmoderny nasledovne: Tá naša „je viac rozhorčená a rozčarovaná: okrem vlastných zlyhaní vidí zlyhania aj tej spoločnosti, ktorú chceme dobehnúť“.³⁶

³³ SZEGEDY-MASZÁK, M.: *Postmodernita a postkomunizmus*. Revue svetovej literatúry. 1998. Č. 3. S. 60.

³⁴ Boris Groys píše o tom, že väčšina ruských kritikov spája začiatok postmoderny pádom Sovietskeho zväzu a chápe pod tým pluralizmus rovnoprávných literárnych štýlov a smerov. Groys, B.: *A posztsovjet posztmodern*. Magyar Lettre Internationale, 1997. Č. 6. S. 28.

³⁵ Pozri napríklad monografiu Piorecký, K.: *Česká poezie v postmoderní situaci*. Praha, Academia 2011.

³⁶ BOJTÁR, E.: *A posztmodernizmus és a közép- és kelet-európai irodalmak*. In: Bojtár, E.: *Kelet-Európa vagy Közép-Európa?* Budapest, Századvég Kiadó 1993. S. 91. Pôvodne: *Kritika*, 1988, č. 4, s. 30 – 33.